

Komentar: varljivo lice balkanske diplomatije

Author: [IWPR Balkans](#)

Od Berlinskog kongresa do Ohridskog sporazuma – razlozi za i protiv angazovanja Zapada u regionu.

Tek je stolece i cetvrt prošlo od podozrive izjave nemackog "gvozenog kancelara" o Balkanu za koji je rekao da "nije vredan kostiju ni jednog jedinog pomeranskog grenadira".

Kako samo lako se takve opaske mogu izvuci iz konteksta. Pocetkom devedesetih, kada je debata o intervenciji u bivsoj Jugoslaviji dostizala vrhunac, protivnici intervencije redovno su posezali za Bizmarkovom cuvenom izrekom da bi opravdali ono sto je delovalo poput politike prepustanja ovog regiona svojoj sudbini.

To je bilo pogresno tumacenje stava ovog coveka i tog doba jer je na Kongresu u Berlinu 1878. godine – uprkos svom komentaru o pomeranskim grenadirima – upravo Bizmark predsedavao jednom od najuspesnijih samita o Balkanu ikada. Kako god da procenjujemo rezultate tog skupa, nakon Berlinskog kongresa usledile su decenije mira u regionu za koji se smatralo da je beznadežno uzburkan i varljiv.

Evropa je tokom sedamdesetih godina 19. veka – bas kao i danas – bila svesna opasnosti koju za njenu bezbednost predstavlja sukob u njenom jugoistocnom kutku. Ova zabrinutost nije bila jednoznacno sebicna po svojoj prirodi kao sto se to cesto pretpostavlja. Vilijem Gledston, lider britanskog liberalizma u drugoj polovini 19. stoleca, medju svoje bliske poznanike ubrajao je ne samo balkanske politicare, vec i verske lidere iz regiona. Biskup Strosmajer iz Djakova u Hrvatskoj, jedan od osnivaca jugoslovenskog pokreta, odrzavao je prisnu prepisku sa Gledstonom.

Znacajan deo britanske javnosti delio je istinsku zabrinutost Gledstona za Balkan. Njegov pamflet u kome se napadaju zloupotrebe otomanskih vlasti u Bugarskoj "Bugarski uzas" prodavao se u hiljadama primeraka i bio je bestseler.

Gledstonov protivnik iz redova konzervativaca Bendzamin Dizraeli, britanski premijer i Bizmarkov kompanjon u Berlinu, prezirao je Gledstounov pristup Balkanu – i njegovu sklonost ka intervencionizmu. U stvari, tokom tadasnje debate culi su se mnogi argumenti iz devedesetih godina 20. veka u kojoj su medjusobno bili suprotstavljeni liberalni zagovornici intervencije i generalno konzervativne pristalice statusa quo.

Dizraeli je odbacivao simpatije liberala prema Bugarskoj opisujuci je kao "kafansko blebetanje". On je u potpunosti nasledio prezir evropske elite prema balkanskom nacionalizmu dozivljavajuci ga kao remetilacku smetnju i pretnju postojećoj ravnotezi moci.

U raspravi o Balkanu u britanskom parlamentu, Dizraeli je rekao: "Nikakve reci ne mogu opisati politicke intrige, neprestana rivalstva, sveopste odsustvo duha javnosti, mrznju prema svim rasama, animozitete medju suprotstavljenim religijama, odsustvo bilo kakve kontrolne sile... Nista manje od 50.000 najboljih vojnika evropskih trupa ne bi bilo u stanju da uspostavi bilo sta nalik redu i miru u tim krajevima".

Iako nije imao prijateljski stav prema novonastalim balkanskim drzavama, Dizraeli je, ipak, verovao da bi evropsko angazovanje na Balkanu trebalo da bude dosledno, ili da ga ne bude uopste. Ishod Berlinskog kongresa bio je mir koji je potrajao skoro cetdeset godina dok balkanske drzave nisu same medjusobno zaratile u balkanskim ratovima.

Kako je to vec rekao pokojni britanski istoricar A.J.P. Tejlor: "Kongres u Berlinu je prekretnica u istoriji Evrope. Njemu je prethodilo trideset godina sukoba i previranja. Potom je usledilo 34 godine mira. Nijedna evropska granica se nije promenila do 1913. godine, nijedan metak nije ispaljen do 1912. godine, osim u dva trivijalna rata".

"Evropa nikada nije okusila takvo razdoblje mira i jedinstva. Meternihovo doba ne predstavlja u nista u poredjenju s tim. Tada su ljudi ziveli strepeci od ratova i revolucija, ali sada su poverovali da su mir i bezbednosti uobicajene stvari, a da bilo sta drugo predstavlja nezgodu i aberaciju".

Bizmark nije prisvajao zasluge za ishod Berlinskog kongresa insistirajuci da je Dizraeli bio junak. "Der alte Jude, das ist der mann!" - "stari Jevrejin, to je pravi covek", rekao je Bizmark.

Kako je to Dizraeli uradio? Ili bolje, sta je uradio? Kako je to neko ko je bio tako suprotstavljen Gledstonovoj viziji pozitivnog angazmana u odnosu na balkanski nacionalizam uspeo da ostvari takav trijumf?

Na osnovu odgovora koji je ponudio mladji Dizraelijev biograf moze se reci da je kljucna bila puka odlucnost i precizno planiranje. Dizraeli je otisao u Berlin sa egzaktnom idejom o sporazumu koji je nameravao da izdejstvuje, i nista nije prepustio okolnostima.

"Znao je kako da stvori medjunarodnu koaliciju oko zajednickog cilja i kako da ne napusti svoj kurs u toplom okruzenju clanica koalicije... Vrhunci Dizraelijevog doba bili su obroci dobro pripremljeni pre nego sto bi se servirali".

U tome je razlika izmedju Berlinskog kongresa i manje uspesnih skupova o Balkanu u nase doba, kao sto je to bila Londonska konferencija 1992. godine, kada su se lideri zaracenih Srba, Bosnjaka i Hrvata okupili zbog skupa, pri cemu su njihovi britanski domacini izgleda bili uvereni da ce okupljanje zaracenih strana za jednim stolom dovesti do pozitivnog rezultata. Dizraeli bi s prezrenjem odbacio takvu ideju.

Berlinski kongres jos uvek zasluzuje postovanje i paznju kao primer sprovedjenja u praksi zajednicke evropske politike.

U drugim aspektima, naravno, principi na kojima se Berlinski kongres zasnivao predstavljaju potpuni anahronizam koji danas ne moze nicemu da nas nauci. Demokratski princip tesko da je bio prihvacen tada kao faktor. U Berlinu, cetiri evropske sile - Rusija, Velika Britanija, Nemačka i Austrougarska - su zapravo prekrjili mapu Balkana samo s jednim ciljem - da se ocuva ravnoteza izmedju velikih sila.

Lokalni, demokratski aspekti nisu ih zanimali. Kongres je bio odgovor na demokratski fenomen - ustanak 1875. godine u Bosni i Hercegovini - ali okupljene velike sile u Berlinu to nisu uzimale u obzir.

U Berlinu je Makedonija ostavljena unutar Turske - ne zbog toga sto su njeni stanovnici zeleli da to bude tako, vec zbog toga sto velike sile nisu zelele da Makedoniju prepuste Bugarskoj koju su smatrali produzenim ogrankom Rusije. Bosna je usla u sastav Austrije zbog slicnog razmisljanja.

Bizmarka i Dizraelija su, zapravo, iritirala podsecanja da lokalno stanovništvo ima sopstvena osecanja u vezi sa ishodom Berlinskog kongresa. Kada je grckoj delegaciji dopusteno da govori u Berlinu, oba drzavnika su zaspala.

Samo dvadeset godina kasnije, na prelazu u dvadeseti vek, velike sile nisu vise mogle da primenjuju takve

principe na Balkanu. Doba kada su se granice mogle prekrajati samo da bi se očuvala ravnoteža moći između velikih imperija nepovratno je prošlo.

Ipak, bili su neophodni balkanski ratovi 1912. i 1913. godine da bi ova činjenicu ugledala svetlost dana. Ovi ratovi se predstavljali još jednu prekretnicu u regionu. Oni nisu samo buknuili bez ikakvog ozbiljnijeg podsticanja i podstrekivanja iz Londona, Berlina, Beča ili Sankt Petersburga, već su se i okončali skoro bez njihovog ozbiljnijeg uplitanja. Kada se ruski car ponudio da posreduje između njih u rešavanju pitanja granica, oni su ga ignorisali. Po prvi put, balkanske države su vodile ratove bez ozbiljnije intervencije spolja, a granice su postale one koje su same kroz rat kreirali. Londonski sporazum iz 1913. godine samo ih je ozvanicio.

Jedina važna posledica spoljnjeg pritiska od strane velikih sila 1913. godine bilo je stvaranje Albanije. Zapravo, poslednji poklon novoj mapi Evrope pristigao je od Habsburga. Srbija se protivila ovakvom razvoju događaja, ali nije bila u stanju da spreči Austriju da ostvari što je naumila. Doduse, Beč nije mogao da garantuje da će se granice nove države poklapati sa etničkim albanskim granicama. Danasnji spor oko Kosova je delom proistekao iz ovog ishoda Londonskog sporazuma.

Dve decenije između dva svetska rata obeležile su vrhunac ove ere balkanskog prava na samoopredeljenje što se završilo, naravno, dramatičnim usponom Nemačke tokom tridesetih. Aneksija Albanije od strane Hitlerovog saveznika Italije koje usledila je 1939. godine, nakon čega je citav region uvučen u sukob između Nemačke i Sovjetskog Saveza što je dovelo do nametanja ruskog uticaja na citavom poluostrvu ne računajući Grčku.

U tom smislu, četrdesete godine prošlog veka predstavljaju povratak ranijoj tradiciji na Balkanu gde su velike sile – u ovom slučaju Sovjetski Savez i oslabljena Velika Britanija – prekrajale mapu pri čemu nisu uzimale u obzir stavove lokalnog stanovništva.

Cercil se pokazao pravim sledbenikom Dizraelija kada je u ozloglasenoj kratkoj razmeni misljenja sa Staljinom 1944. godine zaključio "sporazum o procentima" u kome se utvrđuje uticaj koji će svaka sila imati na Balkanu: 90 odsto u Grčkoj je bilo namenjeno Britaniji; 75 odsto u Bugarskoj – Rusiji, i tako dalje.

Ako se može reći da je ovaj sporazum pomalo podsećao na doba Berlinskog kongresa, ovoga puta je izmenjeni sastav evropskih sila povlacio poteze.

Nemačka i Austrija sada nisu značile ništa. Nove okolnosti, takodje su, znatno manje isle u prilog balkanskim državama nego što je to bio slučaj u Bismarkovo doba kada su lukavi balkanski monarsi mogli flertovati sa nekoliko velikih sila u isto vreme tvrdeći pazar. Posle 1945. godine, moc Sovjetskog Saveza zbrisala je uticaj svojih rivala što je Cercilove procenite učinilo besmislenim. Rusija nije imala 75 odsto uticaja u Bugarskoj, na primer, već citavih 100 odsto.

Kada je Velika Britanija prepustila svoju odgovornost u vojnom smislu u Grčkoj i Turskoj Sjedinjenim Američkim Državama 1947. godine, to je predstavljalo kraj duge ere angazovanja, intervencionizma i uplitanja evropskih sila na Balkanu.

Do trenutka kada se Evropa ponovno angazovala na Balkanu tokom devedesetih godina, za vreme raspada bivše Jugoslavije, instinkti i znanje koji su dobro poslužili ranije generacije uglavnom su nestali.

Nije bilo ni u tragovima ličnosti kao što je Gladston koji je pored obaveza u upravljanju britanskom Indijom nalazio vremena za teološke rasprave sa biskupom Strosmajerom i pisanje pamfleta o Bugarskoj. Umesto toga, imali smo neveste evropske diplomate, koji su očito bili izgubljeni, kako se krecu po Balkanu u trojkama iznoseći najčesće bolno banalna i netacna zapazanja o regionu i njegovoj istoriji.

Mnogi se još uvijek mogu prisjetiti slabasnog utiska koji je ostavio luksemburski ministar inostranih poslova Zak de Pos, koji je 1991. godine, kao predstavnik Evropske unije, najavio po svom dolasku u Jugoslaviju – državu koja se ubrzano približavala krvavom građanskom ratu – da je "sada vreme za Evropu". Ispostavilo se da je ova izjava bila u potpunosti neprilicna jer se Evropa teturala od jednog improvizovanog rešenja ka drugom. U isto vreme, evropske sile su se otvoreno sporile oko strategije, pri čemu su neke zemlje podržavale opstanak jugoslovenske federacije po bilo koju cenu, dok su se druge zemlje zalagale za priznavanje nezavisnosti jugoslovenskih republika.

Cinjenica da Evropa nije bila u stanju da primeni konzistentan set demokratskih principa na Balkanu dovela je do neoprostivog produžavanja rata u bivsoj Jugoslaviji. U tolikoj je meri bio oslabljen osećaj Evrope i sposobnost da utiče na tok događaja na Balkanu da su oni, koji su se zalagali za akciju u vidu vazдушnih napada protiv opsade Sarajeva, na primer, bili optuživani za preterano pojednostavljen pristup, ili čak za potpirivanje trećeg svetskog rata.

Tokom poslednjih deset godina na Balkanu je došlo do ozivljavanja odlučnijih vidova angazovanja. NATO je u kasnim devedesetim pokazao da je spreman da sprovede ono o čemu je Dizraeli samo razmišljao – razmestanje na hiljade vojnika na Kosovu 1999. godine, kao i dodatnih hiljada vojnika u Makedoniji 2001. godine. Obe akcije ukazivale su na dramatično ozivljavanje samopouzdanja Zapada u pogledu njegove sposobnosti da donese mir Balkanu.

Ali šta sada činiti? Danas je jugoslovenski vulkan uglavnom izgubio svoj kapacitet za izazivanje regionalne nestabilnosti. Princip samoopredeljenja koji se Bizmarku i Dizraeliju nije dopadao – ali su ga priznavali – otisao je do krajnjih granica, uz stvaranje nezavisnih država na području Slovenije, Hrvatske, Makedonije i Bosne i Hercegovine.

Mozda postoji nezadovoljstvo među bosanskim Srbima i Hrvatima zbog njihovog položaja, a još uvijek je pod znakom pitanja budućnost Crne Gore u državnoj zajednici sa Srbijom. Ipak, ovo su tek fusnote za veliku balkansku krizu tokom devedesetih. Čini se da je nezamislivo da bi ovi problemi mogli ponovno razbuktati neki evropski konflikt.

Samo Kosovo, čija je sudbina još uvijek neodlučena, ima kapacitet za izazivanje krvoprolića. Na Kosovu, formalno delu Srbije, ali praktično pod kontrolom Ujedinjenih nacija i dominantne albanske većine, medeni mesec lokalnog stanovništva i administracije Ujedinjenih nacija se okončao. Obe strane – i albanska i srpska – slažu se da je preko potrebno razrešiti pitanje suverenosti, ali su njihovi predlozi rešenja dijametralno suprotstavljeni jedan drugome.

Na Kosovu, svi problemi koji su opsedali Balkan, prošli i sadašnji, stiču se na jednom maloj teritoriji – u rasponu od siromastva i nezaposlenosti do osećaja isključenosti iz Evrope i frustracije zbog toga što je njihova sudbina, kako se čini, u rukama spoljnih sila.

Uz svoje pretežno mlado stanovništvo – za razliku od ostatka regiona – i stopu nezaposlenosti od oko 70 odsto, Kosovo predstavlja ekspres lonac pod pritiskom koji samo što nije eksplodirao. Činjenica da su mnoge zapadne države, uključujući Veliku Britaniju, prisilno vratile mnoge kosovske Albance svojim kućama u okviru akcija koje preduzimaju protiv ilegalnih ekonomskih imigranata je lošu situaciju učinilo još gorom.

Pod takvim okolnostima, insistiranje Evropske unije i Ujedinjenih nacija da Kosovo mora ispuniti ono što ove dve međunarodne organizacije nazivaju "standardima pre statusa" deluje poput pokušaja da se odloži jedna neugodna odluka, u nadi da će problem sam od sebe nestati. Problem, naravno, neće nestati, delom zbog toga što je pitanje statusa tesno povezano sa ekonomskim pitanjima. Neće biti investicija na Kosovu, čak ni od strane kosovskih albanskih iseljenika, dok ulagaci ne budu znali u koju državu ulazu svoj novac. Koraci ka povećanju protoka kapitala kroz privatizaciju propali su na Kosovu iz istog razloga. Ne možete lako prodati preduzeća kada niko ne zna koja država ih nudi na prodaju.

A sta ćemo sa Makedonijom? Ne očekujem da će kosovski najgori problemi biti izvezeni na jug. Mnogi novinari su u martu mesecu predviđali da će se erupcija etnickog nasilja na Kosovu preliti preko granice u Makedoniju, čime su iskazali svoje nepoznavanje različitih okolnosti koje prevladaju tamo. Na Kosovu su sva politička pitanja među Albancima podređena pitanju nezavisnosti pokrajine, a razlog koji pothranjuje takvo stanje stvari je strah od povratka srpske uprave.

U Makedoniji ne postoji takav strah od većine u redovima etnicke albanske manjine. Usled toga, u Makedoniji ima prostora za manevar i kompromis. Tamo nikada nije doslo do potpunog prekida komunikacije između dve etnicke zajednice. Sto je još važnije, vladajuće stranke u Makedoniji ostaju privržene Ohridskom sporazumu iz 2001. godine, koji većina Albanaca u Makedoniji takođe prihvata kao jedini raspoloživi funkcionalan mehanizam. U Makedoniji, za razliku od Kosova, drugim rečima, postoji zajednički okvir koje su obe strane prihvatile.

Osim ukoliko aktuelni referendum u Makedoniji, koji je planiran za novembar, uspe, čime bi se doveo u pitanje Ohridski sporazum, postoje razlozi za verovanje da će Makedonija prevazići krizu koju su izazvali nacionalistički protivnici sporazuma iz 2001. godine.

Ono što nikakve mirovne trupe ili prekrajanje granica ne mogu rešiti, jeste izazov koji predstavlja siromastvo u ovom regionu. To je pitanje koje nije ni padalo na pamet državicima u doba Dizraelija i Bizmarka. U doba lokalnih, pretežno poljoprivrednih ekonomija, tesko da je to bilo relevantno. Integracija balkanskih privreda u evropske ekonomske tokove je, stavise, dodatno prolongirana hladnim ratom i nametanjem komunističkog uredjenja.

Medjutim, sada kada je proces nacionalnog samoopredeljenja i promene balkanskih granica praktično okončan, upravo ova ekonomska stagnacija – i opadanje privrednih aktivnosti – predstavlja izazov za danasnju Evropu. Od šest republika bivše Jugoslavije, samo su Slovenija i Hrvatska dostigle izvestan nivo prosperiteta. U nekoliko drugih država, životni standard ne samo da je ispod onoga koji je postojao pre dvadesetak godina nego i dalje opada.

Primena demokratskog principa samoopredeljenja na Balkanu pokazala se uzasavajuće skupom za neke od novih država. Iskreno sam zabrinut zbog načina na koji mnogi političari u regionu pokušavaju da "prodaju" Evropu svojim biračima – kao lek koji leči sve bolesti ekonomija u sve dubljoj krizi. Iuviše ljudi veruje da će ulazak u neiscrpno bogatu i darežljivu Evropsku uniju dovesti do čudesnog oporavka njihovih lokalnih ekonomija kroz prostu primenu subvencija i ogromnih investicija.

U prošlosti, Evropa je imala uglavnom negativan pristup Balkanu s ciljem "obuzdavanja" snaga nacionalizma i sprečavanja poremećaja ravnoteže moći na ostatku kontinenta do kojih bi moglo doći. To se činilo uglavnom putem kongresa i konferencija, na kojima su se granice u regionu povremeno menjale.

Danas, izazov je nešto pozitivniji – ekonomska integracija regiona koji još uvek kaska za evropskim prosekom, i to u opasnoj meri. Nežno razvejavajući iluzije da će članstvo u Evropskoj uniji predstavljati instant rešenje za neslućeni prosperitet, mi, na Zapadu, treba da podstičemo nastavak ovog integracionog procesa.

Markus Taner je urednik/instruktor obuke IWPR-a na Balkanu. Ovaj članak je transkript govora koji je održao na 57. seminaru "Rose-Roth" u Ohridu održanom od 25. do 27. septembra.

Location: Kosovo
Bosnia and
Herzegovina

Focus: Balkans: Regional Reporting & Sustainable
Training

Source URL: <https://iwpr.net/sr/global-voices/komentar-varljivo-lice-balkanske-diplomatije>